

УДК 21.284

Лариса Стасюк, канд. філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії, Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Україна, м. Житомир

Інкорпорація протестантської ортодоксії в діалектичну теологію

Визначаються витoki становлення діалектичної теології та причини повернення її прихильників до ортодоксальних ідей і концепцій провідних діячів Реформації М.Лютера, Ж.Кальвіна. Розкривається сутність і зв'язок методологічних підходів діалектичної теології з філософськими системами класичного ідеалізму та сучасного екзистенціалізму. Осмислюється зміст процесу включення віросповідних засад протестантської ортодоксії в неоортодоксію як впливового напрямку модерністської протестантської теології ХХ ст.

Ключові слова: інкорпорація, протестантська ортодоксія, діалектична теологія, неоортодоксія.

Лариса Стасюк. Инкорпорация протестантской ортодоксии в диалектическую теологию

Определяются истоки становления диалектической теологии и причины возврата ее сторонников к ортодоксальным идеям и концепциям ведущих деятелей Реформации М.Лютера и Ж.Кальвина. Раскрывается сущность и связь методологических подходов диалектической теологии с философскими системами классического идеализма и современного экзистенциализма. Осмысливается содержание процесса включения вероисповедных принципов протестантской ортодоксии в неоортодоксию как влияющего направления модернистской протестантской теологии XX в.

Ключевые слова: инкорпорация, протестантская ортодоксия, диалектическая теология, неоортодоксия.

Larissa Stasyuk. Incorporation of Protestant orthodoxy in the dialectical theology

Identify sources of the dialectical theology and the reasons for the return of her supporters to orthodox ideas and concepts of the leading figures of the Reformation, Luther and Jean Calvin. Essence and communication methodological approaches dialectical theology of the philosophical systems of classical idealism and modern existentialism. Conceptualized content of the process include religious foundations of Protestant orthodoxy in Neo-orthodoxy directly as the influence of modernist Protestant theology of the twentieth century.

Keywords: incorporation, Protestant orthodoxy, dialectical theology, Neo-orthodoxy.

Соціокультурна ситуація доби постмодерну визначається ревізією всіх культурних і філософських проєктів та пошуком нових підвалів духовно-практичного освоєння людиною світу, осмислення дійсності і місця у ній людини. Одним із способів освоєння світу, духовно-практичним входженням в нього людини є релігія. Цілісною культурно-релігійною традицією, що, незважаючи на конфесійну різноманітність, зберігає певну ідентичність постає християнство, серед різновидів якого найрізномасштабніші інтерпретації проблем реального життя допускає протестантська філософія і теологія. Розвиток сучасної філософії передбачає перегляд, нове прочитання цільних філософських, у тому числі релігійнознавчих бачень на основі модернізму, що обґрунтовує концептуалізацію протестантської ортодоксії як смислового стрижня, який, імплікуючи ранню протестантську філософську теологію ХVІ ст. і протестантський теологічний модернізм, відкриває нові пласти людської духовності та екзистенції.

Грунтовні розвідки з осягнення діалектичної теології як філософського, історичного, релігійнознавчого, культурологічного, психологічного, етнографічного феномену репрезентують зарубіжні дослідники У.Басланд, Г.Боркман, Е.Буш, О.Вебер, Й.Диркен, Г.Фріс, В.Шмітхальс, М.Еванг та ін., які співставляють ідеї провідних речників діалектичної теології з філософськими узагальненнями І.Канта, Ф.Шеллінга, Г.Гегеля, М.Хайдеггера, К.Ясперса, Ж.–П. Сартра та ін.

Матеріалістичний світогляд радянського періоду певною мірою звужував тематику наукових доробків з проблем релігії, зокрема діалектичної теології, проте у роботах Г.Габінського, В.Гараджі, М.Трофімової, Д.Угриновича розглядаються деякі аспекти протестантської неоортодоксії. Серед пострадянських дослідників християнства, у тому числі протестантизму, вар-

то відмітити С.Аверинцева, П.Гуревича та ін. Істотним етапом осягнення діалектичної теології стають її багатовекторні дослідження сучасними російськими науковцями, зокрема місце етики в теології протестантського модернізму розкриває В.Антропов. Різномасштабні вияви творчості представників діалектичної теології осмислюють О.Вороховов (здійснює порівняльний аналіз релігійно-філософських поглядів К.Барта і Р.Бульмана), В.Лобаєв (досліджує екзистенційну теологію Р.Бульмана), А.Міронова (вивчає герменевтичні передумови теології Р.Бульмана), Т.Ліфінцева (досліджує філософію і теологію П.Тілліха), також О.Вязовська, В.Васечко, І.Іванова, К.Махлак, В.Федоров та ін.

Необхідно належним чином відзначити й наукові візії сучасних українських мислителів В.Докаша, П.Кралоюка, В.Любашенко, П.Сауха, Р.Соловія, М.Черенкова, П.Яроцького та ін., які узагальнюючи історіософські й методологічні засади протестантизму, виокремлюють питання впливу протестантських конфесій, які сповідують ортодоксальну теологію (Лютеранська церква, Українська євангельсько-реформована церква, Закарпатська реформатська церква тощо), на духовну культуру українського етносу. І все ж продуктивних теоретичних моделей та філософської рефлексії потребує недостатньо розроблена у філософсько-релігійнознавчій літературі проблематика місця протестантської ортодоксії у системі діалектичної теології як провідного напрямку протестантського теологічного модернізму.

Мета нашого дослідження полягає в осмисленні процесів інкорпорації протестантської ортодоксії у ідеї та концепції прихильників діалектичної теології. Для реалізації цієї мети слід виконати такі завдання:

- з'ясувати підстави звернення представників діалектичної теологічної думки початку ХХ ст. до протестантської ортодоксії;
- проаналізувати зміст методологічних підходів діалектичної теології;
- розкрити сутність процесу інкорпорації та визначити місце протестантської ортодоксії в діалектичній теології.

Європейська духовна криза після Першої світової війни продемонструвала втрату впевненості у цінностях попередньої епохи, неспроможність існуючих релігійних підходів розв'язати проблеми співвідношення Божого блага і зла у світі. Трагізм епохи, економічна і політична кризи, тотальне відчуження людини, прагнення до моделювання своєї реальності, викликаючи необхідність пошуку втрачених смислів у межах духовного, обґрунтовує потребу відкриття Бога по-новому.

З духовною кризою, фатальними соціальними змінами у європейських країнах, обумовленими післявоєнними подіями, пов'язане становлення діалектичної теології. Її представники у намаганні об'єднати світову війну, її наслідки і соціальне зло з парадоксальністю Божественних постулатів та волевиявлення підтвердили кризу ліберального богооправдання і пропонували звернутися до нового прочитання ортодоксально-протестантського віровчення. Звертаємо увагу, що саме тому діалектичну теологію ще називають неоортодоксією, котра виявляється як фундаменталістська інтенція до самодостатньої християнської традиції.

Її представники, намагаючись органічно й доступно вписати у світовідчуття сучасного християнина образ біблійного Бога, виявляли прихильність фундаментальним першоосновам ранньої Реформації, ідеї речників якої стали актуальними для ситуації кризи європейської цивілізації, оскільки М.Лютер звільнив людину від «етичної відповідальності за війну і переклав її на авторитети (Obrigkeit), скорення яким, окрім справ віри, ніколи не могло вважатися гріхом» [2, с.701], крім того у релігійно-моральному вченні ортодоксів стверджується віра напротивату довіри до авторитетів; терпіння, а не смирення, жертвність.

Неоортодоксія оновлювала і теологію Ж.Кальвіна, де фіксується інтенція професійно спрямованої етики, аскетичної поведінки, певного співвідношення релігійно-духовного і світсько-матеріального, виконання морально-етичних настанов згідно з догматом мирського призначення. Прагнучи встановити істинне значення людини, сутність якого зводиться до її залежності від Божественної благодаті та провидіння, К.Барт у своїх поглядах в основному дотримується спадщини Ж.Кальвіна. У контексті нової парадигми кальвінізм формує соціальну етику на засадах систематичності життєвого укладу та професійної моралі, а у трактуваннях євангельських заповідей наполягає на самовідданій невтомній праці і максимальних трудових досягненнях як засобах самоутвердження величі Бога.

Варто відзначити, що передусім неоортодоксія ставила за мету реконструювати ідеї у контексті неокальвінізму, тому дещо відхилялися або по-новому тлумачили настанови женецького реформатора. Зокрема, будь-який вияв творчості чи активності теолога вважали запереченням напередвизначеної залежності екзистенції людини від Бога, що розцінювали як її гріховне прагнення до свободи волі. Такі відхилення пов'язані з амбівалентним розумінням

неоортодоксами самого процесу оновлення. К.Барт наполягав на тлумаченні його як звернення до першоджерельних принципів християнства і ортодоксального вчення провісників Реформації. Натомість П.Тіллх, філософія і теологія якого постійно перебувала на межі між діалектичною і неоліберальною теологією, наполягав на думці, що оновлення – це актуалізація налагодження гармонійного відношення християнства до сучасного світу, де християнство покликане зорієнтувати людину у щоденних викликах, моральних пошуках відповіді на сенсожиттєві питання.

Діалектична теологія намагалася реконструювати ортодоксальну теологію М.Лютера і Ж.Кальвіна, чим обумовила формування прагнення неоортодоксального бачення низки теологічних проблем. Зокрема, утвердження вчення про трансцендентного Бога, христоцентричні засади (К.Барт), відхилення від лібералізації та модернізації віровчення тощо. Всупереч відсутності єдності й чітко сформульованих загальноприйнятих положень, у період становлення неоортодоксальних переконань Р.Бультман, Ф.Гогартен та інші, підтримуючи засновника цієї протестантської течії К.Барта, відкинули спроби звести християнську істинну лише до моралі, як це робили адепти ліберальної теології, а також до культу й ідей соціальної справедливості.

Оновлюючи першооснови апостольського християнства, переосмислюючи новозавітні тексти і реформуючи культуру та по-закульту релігійно-церковну теорію і практику, ортодоксальні теологи актуалізували потребу в реконструюванні моральності та адміністративно-юридичної системи католицизму. Провідна доктрина М.Лютера про оправдання однією вірою та Ж.Кальвіна про Божественне напередвизначення віддзеркалюють різні способи тлумачення антипелагіанських робіт Августина, який вважав, що спираючись лише на власні сили, людина не може спілкуватися з Богом. Це можливо лише за допомогою самого Бога, який «стоїть над усім; оскільки і в людському суспільстві вища влада знаходиться над нижчою, і ця остання їй підкоряється» [3, с.48].

Методологія неоортодоксії як візаві католицької схоластики і традиційної метафізики охоплює діалектичну теологію, теологію парадокса і теологію кризи. Діалектика розв'язання постійних суперечностей людського життя, на думку неоортодоксів, потребує іманентності заперечення і протиріччя та вибору «або-або». Такий схоластичний метод застосовував П.Абеляр у творі «Так і ні», де за допомогою логічних конструкцій фіксував, пом'якшував дихотомічність у висловлюваннях Отців церкви та перетворював їх з абсолютної протилежності у відносу.

За переконаннями К.Барта не існує єдиного, безумовно необхідного і абсолютного метода християнської догматики. Його герменевтична методологія, апелюючи до екзистенціальної пріоритетності інформації, зорієнтована переважно на онтологію та історизм та характеризується синтезом ортодоксального і ліберального розуміння сакральних текстів. Розвиваючись у контексті раннього екзистенціалізму, неоортодокси намагалися відтворити ідеї непереборної розумом протилежності між гріховною людиною і Богом (спричиняє усвідомлення людиною безглуздя її буття та абсурдності світу), між історичним посланням і вічним Одкровенням, між словом людини і словом Бога, що репрезентовані у діалектиці С.Кьєркегора та неокантіанській парадигмі (В.Герман, Г.Коген, П.Наторп). Відповідно до діалектичного методу через заперечення і протиріччя вибудовується концепція Бога як «критичного заперечення» предметності, обумовлюється поняття віри, як результату протиставлення релігії, проте визначається дефініція християнської віри як дарунку «зустрічі, у якій люди отримують свободу сповіщати Слово милості, сказане Богом в Ісусі Христі служити таким чином, що вони стають прихильниками його обітницям і настановам раз і назавжди, цілком і повністю, наперекір всьому тому, що протистоїть цьому» [1, с.21].

Реконструюючи основні ідеї вчення М.Лютера і Ж.Кальвіна, діалектична теологія задля актуалізації лютеранської ортодоксії у реаліях буття сучасної людини використовує методи діалектики нездоланих протиріч С.Кьєркегора, що допомагає своєрідному адаптуванню людини в обставини безперервної кризи. Недарма у рамках діалектичного бачення К.Барт характеризував своє вчення як теологію кризи. Криза, за його поглядами, як епіцентр зустрічі «так» і «ні», як теологічна точка усвідомлення людиною того, що всі її починання і діяння у моралі, релігії, наукових відкриттях тощо підлягають засудженню і можливо – єдиному оправданню за волею Бога.

Неоортодокси прагнули наслідувати інші аспекти діалектики С.Кьєркегора, який декларував непереборну розумом протилежність між людиною і Богом, людиною і словом Бога. Датський філософ впевнений у відмінності, навіть контрверзі релігійної віри і моральних норм, адже віра акумулюється тим абсурдом, що підноситься як над розумом, так і над мораллю. На прикладі біблійної оповіді про принесення у жертву Авраамом свого сина, він констатує протистояння моралі Божій волі. Незважаючи на запозичення у С.Кьєркегора парадокса у якості метода мислення,

у діалектичній теології використовують його пояснення власного бачення взаємозв'язків між релігією і мораллю, сутність яких полягає у єдності догматики з етикою і політикою. Відтак, неналежну моральну й політичну поведінку неоортодокси вважають наслідком вади віри, самоцінність котрої уможливить руйнування всіх спроб зробити її підвладною моралі чи політиці.

Визначаючи різномірність Священного Писання і віросповідних джерел, К.Барт неодноразово наголошує на необхідності врахування різного відношення до Біблії та до візій теологів доби Реформації чи сучасності. Віросповідні свідчення, на переконання засновника діалектичної теології, вагомі і для проповіді, і для догматичних контекстуалізацій, проте на відміну від Священного Писання як обов'язкового авторитету, вони постають як «відносний авторитет» [1, с.18].

На початку XIX ст. протестантизм живився здобутками І.Канта, Ф.Шеллінга, що на тлі розуміння ними релігії як лише складової частини філософії або, за Г.Гегелем, як нижчого ступеня пізнання порівняно з філософією спричинило часткове звільнення протестантизму від буквализму і дещо раціоналізувало його теологічну систему. У XX ст. основні положення про генезу, поступ і місце людини в універсумі, про його сутність, трактування гніву Бога як безапеляційної можливості Божої милості, а також використання багатозначних формулювань неоортодоксії розкриваються у контексті методу філософування К.Ясперса, М.Хайдеггера, Г.Марселя. У тлумаченні релігії як ілюзії, що надає створеній за подобою і образом Бога людині власний містифікований образ, діалектична теологія наближається до атеїстичного антропологізму Л.Фейєрбаха. Парадокс як метод мислення неоортодокси запозичають у С.Кьєркегора, який акцентував увагу на парадоксальності виключно всіх думок і тверджень про віру.

Загалом якщо на початку становлення неоортодокси дотримувалися однакових методологічних підходів, то у процесі свого розвитку їх методологія стає відмінною. Відтак, якщо К.Барт у систематизації теології опирається на доробки А.Кентерберійського, М.Лютера, Ж.Кальвіна й поступово дистанціюється від секулярної філософії, Р.Бультман використовує переважно хайдеггерівську форму екзистенціалізму, а саме орієнтується на його методи і термінологію, а П.Тіллх, використовуючи метод кореляції у дослідженні взаємодій між філософією і теологією, намагається знайти інновації в онтології рамках філософування, з одного боку, Платона і Августина, з іншого боку, І.Фіхте, М.Хайдеггера, пізнього Ф.Шеллінга.

Істинна динамічна віра обумовлена, за неоортодоксами, застосуванням діалектичного методу, завдяки якому уможливорюється віднайдення істини у протилежностях, що постає однією з характеристик парадоксів. Використання ліберальними та іншими теологами XIX ст. логічних і раціональних констант для пояснення віри й спростування всіх парадоксів нівелювало, на думку неоортодоксів, динаміку віри. Раціональне мислення обмежене словесним потенціалом, воно не може бути єдиним способом самовизначення людини у світі. Така однобічність не залишає місця релігійному началу в духовному житті людей і відповідно їхньому осягненню Бога як абсолютного осердя смислу, що суперечить цілісності смислової природи світогляду загалом.

Кульмінацією незбагненої парадоксальності людського буття, сенс якого зводиться до негативної відповіді Бога на будь-яке твердження про нього, постає факт співіснування всезагальної любові Бога з пануванням зла у світі. Неоортодокси зазначали, що безнадійно грішна людина не здатна стати відповідальною за істинність віри, та вказували на обмеженість людського розуму. Тому вони відмовилися від раціонального пояснення парадоксів, незважаючи на те, що таке рішення сприяло би уникненню кризи віри. Не лише усвідомлення людиною беззмістовності будь-яких раціональних суджень про Бога, а й повне поглинання вірою спричинить знецінення раціоналізму. Це стане за умови її піднесення над парадоксом у результаті подолання ситуації зіткнення, боротьби і кризи. Загалом, сутність методології теологів-неоортодоксів полягає у тому, що вони «застосовували діалектичний підхід стосовно парадоксів віри, тим самим прискорюючи кризу, яка, у свою чергу, створювала ситуацію для одкровення істини» [4, с.733].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що в історичній ретроспективі діалектична теологія репрезентує повернення до витоків ортодоксального протестантизму, вагомими підставами звернення до якого постають інтенції неоортодоксів послабити і зруйнувати невинуватому часом і реаліями життя концепцію етизації християнства ліберальної теології та створити нову, адаптовану до сучасних вимог часу і обставин концепцію, побудовану на фундаментальних засадах, якими є ортодоксальна теологія раннього протестантизму. У процесі розвитку неоортодоксії, використання її представниками діалектичного методу призвело до відсутності єдності та зіткнення різних поглядів і методологій.

Перспективним у подальших студія може бути тематизація інкультурації ідей діалектичної теології сучасне духовно–конфесійне буття українства.

Список використаних джерел

1. Барт К. Очерек догматики / Карл Барт // Перевод с немецкого Ю.А. Кимелева под редакцией Д.М. Носова. – Санкт–Петербург: Издательство «Алетейя» (СПб), 1997.
2. Вебер М. Политика как призвание и профессия / Макс Вебер // Избранные произведения: Пер. с нем. / Сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова; предисл. П.П. Гайденко. – М.: Прогресс, 1990.
3. Лабіринти душі / Августин Аврелій. Сповідь; Блез Паскаль. Листи до провінціала. – Сімферополь: Реноме, 1998.
4. Теологический энциклопедический словарь под редакцией Уолтера Элвелла. – Москва: Ассоциация «Духовное возрождение», 2003.